

Slivka, Michal

Príspevok k lokovaniu mesta Kežmarok

Archaeologia historica. 1989, vol. 14, iss. [1], pp. 181-190

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/139835>

Access Date: 14. 11. 2024

Version: 20241109

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

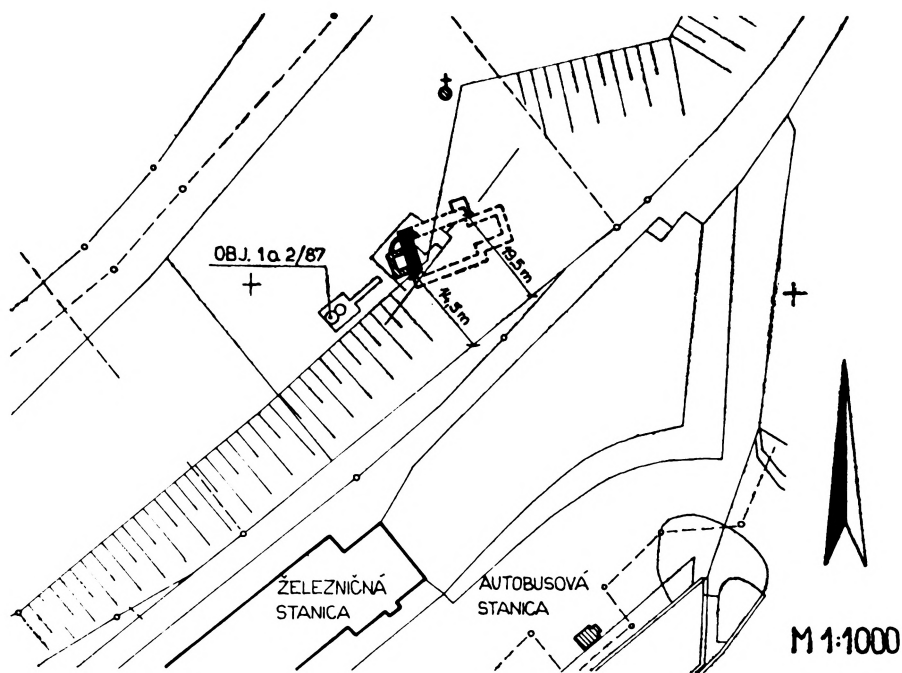
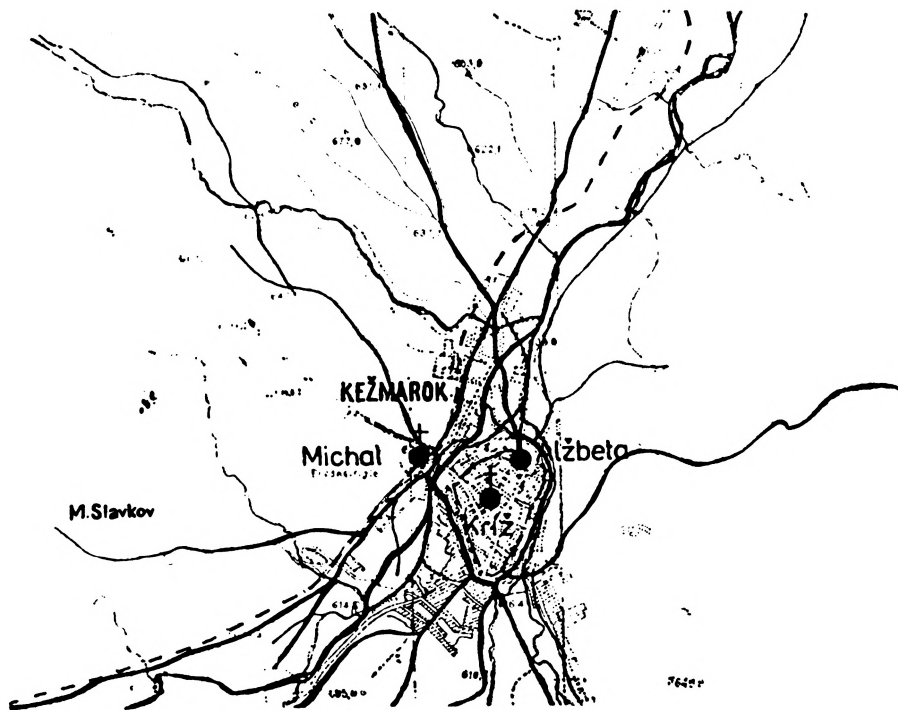
Príspevok k lokovaniu mesta Kežmarok

MICHAL SLIVKA

Ústredná rokovacia téma XX. celoštátnej konferencie spočívala v 13. storočí, ktoré bezpochyby znamená zásadný zlom vo vterajšom vývoji, ktorý mal odraz nielen v hospodárskospoločenskej štruktúre, ale paralelne ho možno postrehnúť i v nadstavbových socio-kultúrnych javoch. V pravom slova zmysle možno hovoriť o období vrcholného feudalizmu. Jednotlivé determinácie tohto obdobia, ich prestavby, ich premenlivé zložky sú všeobecne známe, a doterajšia literatúra vykazuje o tom už celú bibliotéku. Na naše rokovanie sme si vybrali úzko lokálnu tému, či príspevok k vznikaníu mesta Kežmarok, ktorý práve v tomto období sa formoval v mesto v inštitucionálnom zmysle, aj keď jeho počiatky — ako väčšina našich miest — sú staršieho dáta s predlokačným sídliskovým substrátom.

Zemepisná poloha Kežmarku (okres Poprad), na uzle významných krajinských ciest, z ktorých vyplýval fenomén obchodu, podmienili jeho hospodársky a sociálny vzostup. To je známa konštatácia predošlých bádateľov, ktorí sa nami vybratej témy už priamo, či nepriamo dotkli (prehľad literatúry uvádza Polla 1971). Naše poznatky, pochopiteľne vychádzajú z najnovších archeologických výskumov, ktoré hlavne objavom sakrálneho centra osady Sv. Michal posúvajú naše vedomosti a umožňujú aspoň čiastočne objasniť proces sídliskového navrstvenia a postupného pretvárania sa v mestský urbanistický celok. Už B. Polla v monografickom spracovaní svojho výskumu na nádvorí Kežmarského hradu vyslovil doklady o tom, že stredoveký Kežmarok vznikol na staršom slovanskom osídlení a vlastne vznikol ako sídliskový celok, ktorý vyrastal na teritóriu troch pôvodných osád: 1. Sv. Michal s obyvateľstvom strážcov na ceste do Poľska; 2. osada, ktorá sa rozkladala na území dnešného starého Kežmarku a dominantou ktorej už pred príchodom kolonistov bolo trhovisko (Starý trh — Alte Markt); 3. nová osada kolonistov — villa Saxonum, ktorá sa rozkladala na teritóriu dnešného hradu (Polla 1971, s. 124n.). Ďalším archeologickým prieskumom (F. Javorský) boli zistené ešte dve menšie osady: v západnej časti „Pri sušiarňi“, a v severnej časti v polohe „Pod lesom“. Spojením týchto celkov do jedného urbanistického komplexu vznikalo jednotné sídlisko, ktoré od roku 1269 (udelenie mestských výsad — Juck 1984, č. 37, s. 51—52) poznáme už pod spoločným názvom „Kesmarcht“ vo význame „trhovisko syrov“. Prínosom doterajších archeologických výskumov je zistenie sakrálnych stavieb jednak v osade nemeckých Sasov a podobne i v osade strážcov (sv. Michal), čím sa tak verifikujú poznatky z písomných prameňov, no hlavne spresňujú hypotetické interpretácie z nich vyplývajúce [porovnaj Ratkoš 1965; Polla 1971]. Menej známy zostáva proces unifikácie spomenutých sídliskových celkov, a najmä spôsob, ako sa presadzovali privilegovaní celky hostí ekonomicky a v dôsledku toho i urbanisticky (k vývoju najnovšie Puškár 1979). V rámci urbanistickej štruktúry mesta v 13. storočí koexistovali teda tri sakrálne objekty:

Sv. Michal, sv. Alžbeta a sv. Kríž (obr. 1:1), o ktorých pevne vieme, že sv. Michal a sv. Alžbeta boli farskými kostolmi (pri nich odkryté cintoríny), a neskôr sa ním stal i dnešný farský kostol sv. Kríža. S vyberaním desiatku úzko súvisela potreba presného vymedzenia farského obvodu. Preto, ak chceme sledovať istú koreláciu sakrálnych objektov, žiada sa najprv v jednotlivostiach vysvetliť vznik, pôvodnú funkčnosť a následnú podmienenosť, ktoré — ako ukážeme ďalej — pri urbanizácii Kežmarku zohrali svoju rolu. V listine Belu IV. z 15. VII. 1251, ktorou daroval turčianskemu premonštrátskemu kláštoru rôzne majetky, medzi nimi aj na Spiši, a to dedinu Slavkov a „dedinu Sasov pri kostole sv. Alžbety“ (CDS1 2, č. 370, s. 258). V metácii tejto listiny sa tiež spomína veľká cesta idúca povedľa kostola sv. Michala (per quam viam descendit iuxta ecclesiam sancti Michaelis). Na základe tejto listiny, v ktorej všetky metačné body sú uvedené slovenskými názvami, nebolo dôvodu pochybovať o prioritnom slovanskom osídlení, ako aj o existencii dvoch sakrálnych objektov pred uvedeným rokom. Ich presnú identifikáciu v teréne verifikovali až archeologické výskumy, nakoľko obidva objekty boli v 15. storočí zlikvidované. O širšej priestorovej lokalizácii kostola sv. Michala sa vedelo, pretože okrem spomenutej metácie upomínal na ňu chotárny názov Michalov vŕšok nad dnešnou železničnou stanicou, na ľavom brehu rieky Poprad (Ratkoš 1965, s. 572; Polla 1971, s. 128). Záchranným výskumom (AÚ SAV v roku 1987) podarilo sa ho odkryť iba fragmentálne, nakoľko výstavbou nového koľajiska železnice v roku 1916 bola likvidovaná jeho východná časť a v roku 1939, keď sa započalo s výstavbou novej trasy po severnej strane kostola, bol čiastočne likvidovaný i cintorín. Z kostola sa fakticky zachovalo len západné murivo lode o vonkajšej šírke 10 m a pristavanej veže (6×4,5 m; hrúbka muriva okolo 1,5 m) so zreteľnou cezúrou pristavby (obr. 1:2 a 2). Veža bola pristavaná niekedy v druhej polovici 13. storočia, o čom svedčí spomenutá cezúra a superpozícia troch hrobov pôvodného cintorína (Javorský—Slivka 1988; výsledky výskumu budú podrobne publikované na inom mieste). S podobným prípadom pristavanej veže sme sa stretli pri výskume kostola Všetkých Svätých v Letanovciach na Spiši (nepublikované). Zistené hroby v subpozícii so základovým murivom veže nepriniesli sprievodné nálezy, ktoré by nám bližšie datovali pochovávanie na cintoríne okolo sakrálnej stavby. Predsa však výstavbou kostola posúvajú prinajmenšom do 12. storočia. Celkove bolo odkrytých 96 hrobov, ktorých výbava dovoľuje hornú hranicu pochovávania doložiť ešte v 18. storočí (o čom svedčia aj matričné záznamy). Kostol sv. Michala po husitskej výprave roku 1433 nechal zbúrať vtedajší majiteľ Kežmarku Ján z Perína (Ratkoš 1965, s. 574; Polla 1971, s. 131). Kostol svojim dominantným situovaním na tzv. Veľkej ceste povodím Popradu smerom do Poľska patrili pôvodne strážcom a rybárom, ktorých dokladajú i písomné pramene (speculatorum et piscatorum — Ratkoš 1965, s. 572). V jeho susedstve sa nachádzali i ďalšie strážne osady: Malý Slavkov a podľa názvu i Strážky, ktoré sa ešte v roku 1275 (event. 1308) pri výmene šľachtických majetkov spomínajú ako „duas villas speculatorum“ (RDS1 1, č. 536, s. 246). Nie náhodou bol objekt dedikovaný strážcovi a ochrancovi „kľúčov od brány“ — Michalovi Archanjelovi, ktorý vystupuje ako kresťanský rytier, a ktorého s obľubou uctievalo strážne obyvateľstvo na trasách dôležitých ciest alebo pri hraniciach (podrobne Slivka 1990). Na prelome jari a leta sa pôvodne slávil (8. mája) sviatok Zjavenia sv. Michala, čo bola zviazanosť s pôvodnými pohanskými sviatkami. Tým aj najstaršie kostoly (u nás napr. Drážovce pri Nitre ešte z 9. stor.) vlastne nahrádzajú (a tým i upomínajú na) pôvodné pohanské kultovné miesta. Druhý sviatok — tzv. Vyznania sv. Michala pripadá na 29. septembra, čo v rytme života je zasa zviazaný so zberom úrody

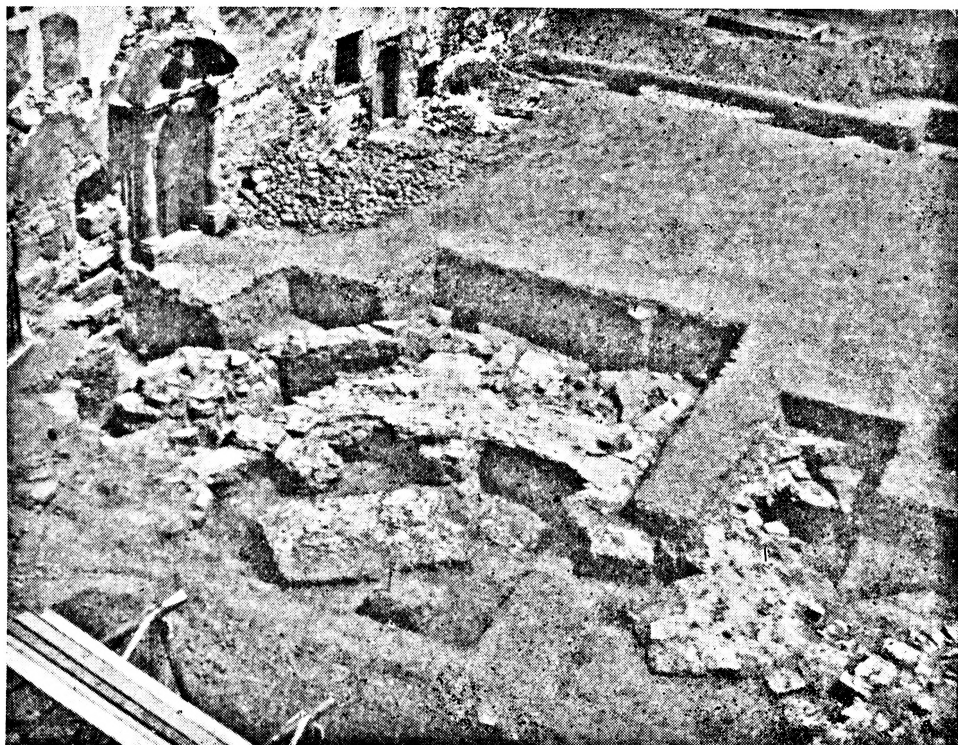
Obr. 1. 1 – situačná mapa Kežmaroku s vyznačením ciest a sakrálnych objektov, 2 – pôdorys kostola sv. Michala.

Obr. 2. 1, 2 – odkryté základy kostola sv. Michala.

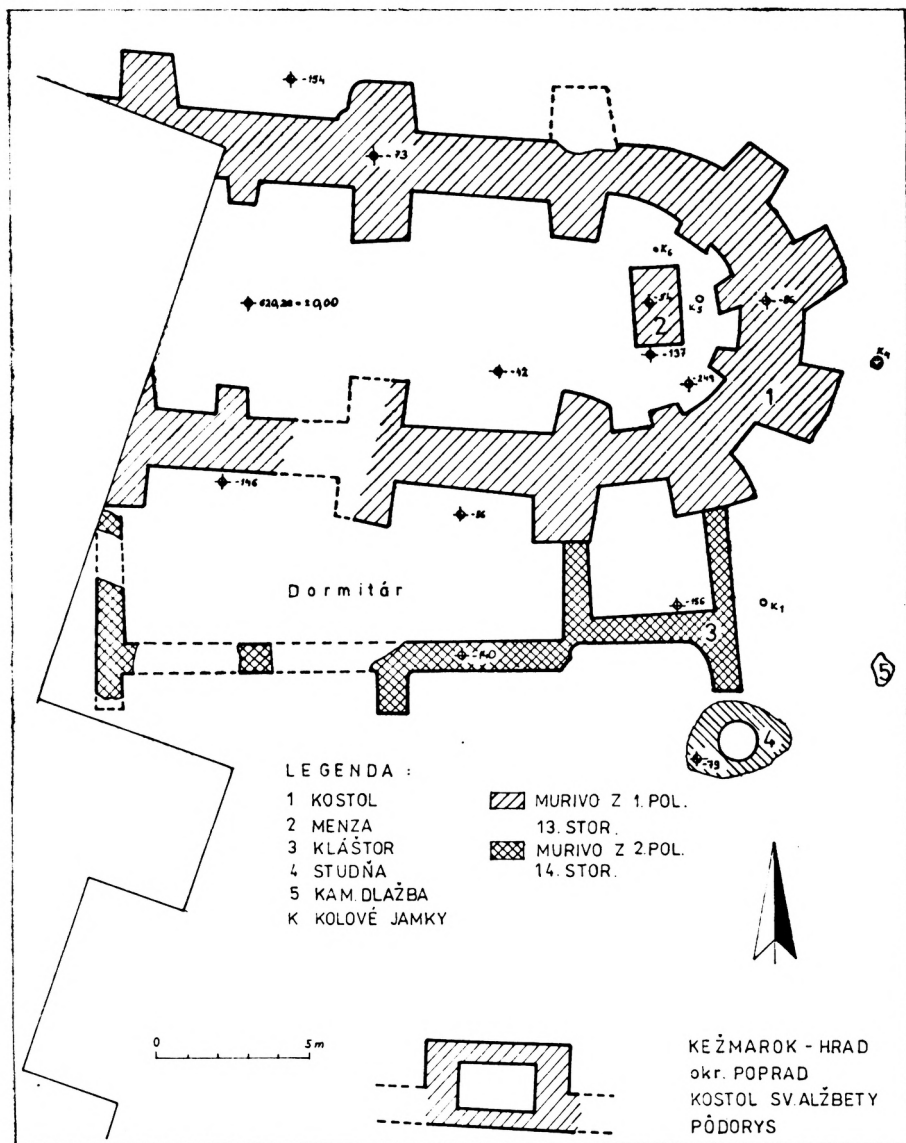
(Wimmer 1966, s. 385—386; Kłoczowski 1971). V tom čase sa najčastejšie konali trhy. Z hľadiska urbanistickej geografie Kežmarku kostol sv. Michala aj v priebehu 13. storočia má naďalej topocentrickú funkciu, pričom trhovým miestom je opačná — pravobrežná strana rieky Poprad. Tu žilo slovenské obyvateľstvo rybárov v osade zvanej Starý trh so svojim kultovým strediskom — kaplnkou sv. Kríža. Archeologické doklady o tejto osade (dnes v centre mesta), ako i jej pôvodnej kultovej stavbe nám zatiaľ chýbajú. P. Ratkoš vyslovil názor, že pôvodná kaplnka sv. Kríža bola drevená, postavená ešte pred tatárskym vpádom a cirkevno-právne podliehala farskému kostolu sv. Michala (Ratkoš 1965). Ako drevená sa spomína pomerne neskoro — až v roku 1383 („capella exitisset lignea, ad titulum sancte Cruis fuisset aspersa et insignita“ — CDP IV, č. 163, s. 220) — kedy sa prešetroval vzájomný cirkevno-právny a patronátny vzťah kostolov na pravom brehu Popradu (Alžbeta — Kríž), a kedy už existovala už murovaná stavba s mohutnou vežou dlhšie ako jedno storočie. Celý problém, ako konštatoval už B. Polla (1971, s. 129), zostáva stále otvoreným a zatiaľ nevyriešený. Z obdobia okolo polovice 13. storočia pochádza časť veže a časť západného muriva pôvodnej lode kostola sv. Kríža (Špirko 1937, s. 4; Puškárová 1979, s. 21 a 23). Samotný kult sv. Kríža šírili predovšetkým krížovnícke rehole, a v prípade Kežmarku je zaiste staršieho dátá, než sa tam v roku 1368 usadili lendackí božohrobci (strážcovia Sv. Hrobu — Vojtas 1967). Staršie kroniky a monasteriologická literatúra spomínajú rehoľné domy krížovníkov jednak v samom Kežmarku, a tiež v susednej Lubicí (dnes súčasť Kežmarku)

Obr. 3. Odkryté základy kostola sv. Alžbety s pootčenou oltárnou menzou.

a v Huncovciach. Pramene sú málovravné, viac alebo menej charakteru tradičnosti, ale nesúce v sebe istý historický podklad, ktorých „skrytosť“ treba patrične vysvetliť, či doslovne dešifrovať.

Spomenuli sme, že kostol sv. Alžbety, doložený rokom 1251 a vtedy patriaci saskými prisťahovalcom, bol objavený pri archeologickom výskume na nádvorí hrady (Polla 1971). Keďže evidentne ide o kostol s kultom Alžbety uhorskej — sestry kráľa Belu IV., ktorá bola svätorečená v roku 1235, ponúka sa post-, ale i antedatovanie výstavby kostola medzi uvedené roky. B. Polla, ktorý sa najobširnejšie venoval tomuto objektu nevšednej dispozície (obr. 3 a 4), výstavbu dáva pred rok 1241, no presný časový termín ponecháva za otvorený. Toto miesto sa spája s templármi (Münter 1794, s. 431; Wilcke 1860, s. 49), ba levočský kronikár Gašpar Hain vo svojej kronike uvádza ženský kláštor, vybudovaný v roku 1190 (Hain 1910, s. 10). P. Ratkoš tento údaj ako ničím nepodložený odmietol (Ratkoš 1965, s. 570) a skepticky sa k nemu vyjadril aj B. Polla (1971, s. 72, 87, 128). Regionálni bádatelia Spiša nevyklúčujú existenciu kostola (kláštora) na konci 12. storočia, ktorý v čase tatárskeho nájazdu mohol byť zničený a saskými prisťahovalcami len obnovený (okolo roku 1249) a zasvätený patronke, ktorú preferovali aj v iných slovenských mestách (Levoča, Košice, Zvolen, Trnava — klarisky a inde — porovnaj Slivka 1987, s. 397—398). Ich logická argumentácia spočíva aj v tom, že pri usadení sa v Kežmarku museli stavať najprv svoje obydlia a až tak museli prikrčiť k obnove svojho kultového miesta (Repp 1928, Vojtas 1967, s. 78—79). Keďže výskum neobjavil pri kostole vlastnú budovu kláštora (prístavba z južnej strany je zo 14. storočia, keď sa tam usadili lendackí božohrobci — pozri plán na obr. 4), to ovšem neznamená, že jeho existenciu treba vylúčiť. Výskumy podobných stavieb na území Maďarska (Aracs, Széplak, Újudvar, u ktorých sú bezpečne doložení johaniti), priniesli analogickú situáciu (Kozák 1982, s. 123). K. Kozák, ktorý sa zoširoka zaoberal architektonickou skladbou johanitských konventov, uvažuje o poschodovej stavbe nad sakrálnymi objektami, pričom stopy tejto aplikácie vidí aj pri kostoloch z nášho územia (Hamuliakovo, Diakovce — Kozák 1982, s. 125). U kežmarského kostola vlastná loď priamo prechádza do apsidy, čo znovu možno pozorovať u johanitských stavieb, napr. v Užhorode alebo v Újudvare (Kozák 1982, obr. 61b a 69b). Takémuto radeniu zodpovedá i značná hrúbka (200 cm) základového muriva kežmarského kostola (Polla 1971, s. 71). Forma takýchto kostolov bola konzekvetným architektonickým uskutočnením myšlienky jednoty opatery chorých, duchovnej starostlivosti a účasti na bohoslužbách. Prototypom bol im koniec-koncov už prvý hospitál rehole johanitov v Jeruzaleme (Wienand 1970, s. 303) a vyplýva to zo samej regule johanitov: „cum Venerit ibi infirmus, ita recipiatur: primum peccata sua presbitero confessus, religiose communicetur, et postea ad lectum deportetur“ (Probst 1969, s. 17). Zvlášť je vyzvihnutá symbolika kríža (Wienand 1970, s. 304; Kozák 1982, s. 93, 123), čo v našom prípade znamená uvažovať o korelatívnom vzťahu s kaplnkou sv. Kríža v priestore trhoviska. V apside kostola sv. Alžbety boli odkryté základy rozmernej murovanej menzy (250×150 cm), ktorá vzhľadom na os kostola je osadená asymetricky, tj. v pootočenej polohe (Polla 1971, tab. XI:4 a plán v prílohe č. 1). Pootočené menzy, tj. oltára bolo zámerné. Oltár totiž predstavoval hlavu Krista, ktorú naklonil na kríži, keď vypustil ducha (Jn 19, 30). Práve táto okolnosť, svedčiaca o ideovom zámere vnútornej dispozície kostola ukazuje, že to nebol prostý dedinský kostol, ale kostol komunity, pre ktorú takéto externé znakové momenty mali hlboký teologický a mystický význam (pozri Sauer 1924; Marosi 1984). Na prítomnosť johanitov poukazuje i chotárny názov vrchu nad mestom „Jeruzalem“, ktorý — ako sme už na to

Obr. 4. Pôdorys kostola sv. Alžbety na nádvorí hradu. — Autori obrázkov: F. Javorský (1, 2); B. Polla (3) a M. Slivka (4).

poukázali [Slivka 1987, s. 386] — bol prenesený z ich materskej palestínskej oblasti. Situovanie objektu pri významnej krajinskej ceste smerom do Poľska, a to v blízkosti brodu (alebo mostu?) spĺňalo svoje funkčné poslanie. Takéto objekty neboli len prístreškami pre chorých, ale predovšetkým slúžili pocestným, a to či už kupcom alebo pútnikom. Existencia „starého trhu“ len umocňuje našu interpretáciu, ba navyiac i pôvodná kaplnka sv. Kríža mohla vzniknúť z iniciatívy krížovníkov, aj keď cirkevno-právne nemusela podliehať farskému kostolu sv. Michala. Johaniti boli totiž vyňatí z biskupskej exempcie

(v našom prípade z právomoci spišského prepošta), čo znamená, že prostredníctvom svojho predstaveného vykonávali nad svojimi cirkevnými obcami i nad kňazstvom temer biskupskú (quasiepiscopalis) právomoc. Tak i kostoly mali právo vlastného pochovávanía, uvelené pápežskou kúriou (Hiestand 1972, s. 44, 257, 260 a 361).

V tesnej blízkosti Kežmarku, na prístupových cestách od Levoče a Popradu, tradícia zachytáva i ďalšie domy krížovníkov, ktorých rehoľná príslušnosť nie je známa. Údaj z farskej kroniky z roku 1677 zaznamenáva v Lubici neznámy kláštor, ktorý podľa S. Webera patrila azda cisterciatkám (Weber 1896, s. 12—13) a podľa D. Fuxhofferu kanonikom Sv. Hrobu (Fuxhoffer 1803, s. 262—263). S. Weber v monografii Lubice spomína, že na fasáde kostola bolo vidieť „kameň s krížom maltézskeho rytiera“ (Weber 1896, s. 13). Najnovšie umeleckohistorické prieskumy farskej budovy tieto indicie len umocňujú (inf. dr. P. Kresánek). Z hľadiska historickej väzby ku Kežmarku sú pozoruhodnejšie správy viažúce sa na dnešnú obec Huncovce. Pázmánov zoznam uhorských kláštorov z roku 1629 uvádza kláštor „crucigerorum S. Ioannis Baptistae“ (Péterffy 1742, s. 285), čo poukazuje na krížovnícku rehoľu johanitov. D. Fuxhoffer v korpusej monasteriologickej práci Uhorska ho eviduje ako kláštor krížovníkov Sv. Hrobu (Fuxhoffer 1803, s. 263—264; pozri aj Rupp 1872, s. 183). Levočský kronikár Gašpár Hain jeho výstavbu kladie do roku 1222 (Hain 1910, s. 10). V teréne sa nám zatiaľ nepodarilo tento kláštor lokalizovať. Po pravej strane rieky Poprad, v polohe Wüste Kirche stál kostol sv. Žofie. V metácii z roku 1326 sa spomína osada Zabschfalva [tj. dedina [sv.] Žofie], ale aj Martyrum-falua [tj. Mučeníky], čo je vlastne najstarší názov patrocínia Všetkých Svätých (mučeníkov) — (Kútnik 1970, s. 12; porovnaj aj Beňko 1985, s. 149). Toto patrocínium je východného pôvodu a stretávame sa s ním predovšetkým na tých miestach, event. v blízkom okolí, kde existovali rehoľné domy krížovníkov. Tejto lokalite bude potrebné venovať ďalšiu pozornosť, nakoľko pri nej figuruje i patrocínium sv. Kríža (Hudák 1984, s. 344 a 377). Pri nedostatku priamych prameňov nedajú sa sledovať isté vzťahy ku kežmarskému konventnému domu, ktoré museli existovať. Naše pokusy o reinterpretáciu doterajších názorov, ako i na vytvorení vlastnej dejovej kostry lokovania mesta Kežmarok sú opreté i mikro-výskumy. Absentuje nám výskum v centrálnej časti mesta (okolie kostola sv. Kríža), od ktorého v budúcnosti očakávame požadované výsledky. Aj napriek tomu sa ukazuje, že príklad lokovania nie je ani v prípade Kežmarku „svojbytný“, ale má svoje paralely v mnohých slovenských mestách (napr. Bratislava, Trnava, Košice) a či mestečkách (Hlohovec, Michalovce a iné). Dôležitým komponentom je jeho geografická pozícia a v rámci komunikačného uzla i existencia trhu — základného článku v mestotvornom procese nielen u nás, ale i v susedných zemiach.

Literatúra

- BEŇKO, J., 1985: Osídlenie severného Slovenska. Košice.
CDS1 = Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae 1, 2, ed. R. Marsina. Bratislava 1971, 1987.
CDP = Codex diplomaticus patrius (Hazai okmánytár). I—VIII, ed. E. Nagy. Budapestni 1865—1891 (použitý IV. zv., 1867).
FUXHOFFER, D., 1803: Monasteriologia regni Hungariae I, II. Vesprém.
HAIN, G., 1910: Hain Gáspár Lőcsei kronikája [reedícia]. I. Levoča.
HIESTAND, R., 1972: Pappsturkunden für Tempier und Johanniter. Göttingen.
HUDÁK, J., 1984: Patrocínia na Slovensku. Bratislava.

- JAVORSKÝ, F.—SLIVKA, M., 1968: Výsledky záchranného výzkumu v Kežmarku. In: Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1987. Nitra, 1988, s. 122—123.
- JUCK, L., 1984: Výsady miest a mestečiek na Slovensku (1238—1350) I. Bratislava.
- KŁOCZOWSKI, J., 1971: Kult św. Michała Archanioła w Polsce średniowiecznej. In: *Zeszyty Naukowe KUL* 14. Lublin, s. 19—27.
- KOZÁK, K., 1982: Constructions dans la Hongrie de XII—XVe siècles des ordres de Chevalerie et d Hospitaliers et leur influence. In: *Acta arch. Acad. Scient. Hungaricae* 34, s. 71—130.
- KÚTNIK, J., 1970: Benediktínsko-eremitské tradície v Popradskej a Hornádskej kotline. Rukopis.
- MAROSI, E., 1984: Zum Prinzip des „pars pro toto“ in der Architektur des Mittelalters. In: *Architektur des Mittelalters. Funktion und Gestalt*. Weimar, s. 286—306.
- MÜNTER, D. F., 1794: Statutenbuch des Ordens Tempelherren. Berlin.
- PÉTEREFFY, C., 1742: *Sacra concilia ecclesiae romano-catholicae in regno Hungariae celebrata*. P. II. Viennae.
- POLLA, B., 1971: Kežmarok. Výsledky historickoarcheologického výskumu. Bratislava.
- PUŠKÁR, I., 1979: Urbanistický vývoj mesta Kežmarku. In: *Pamiatky a príroda* č. 2, s. 11—13.
- PUŠKÁROVÁ, K. B., 1979: Oprava dominanty Mestskej pamiatkovej rezervácie v Kežmarku. In: *Pamiatky a príroda* č. 2, s. 20—23.
- PROBST, CH., 1969: Helfen und Heilen. Hospital, Firmarie und Arzt des Deutschen Ordens in Preussen bis 1525. Bad Godesberg.
- RATKOŠ, P., 1965: Vznik mesta a hradu Kežmarok. In: *Československý časopis historický* 13, Praha, s. 570—577.
- REPP, J., 1928: Zur Geschichte der Elisabethkirche in Kesmark. In: *Karpathen Post* 49, č. 3, 21. 1.
- RUPP, J., 1872: Magyarország helyrajzi története. II. Pest.
- RDS1 = *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae* (zost. V. Sedlák). 1. Bratislava.
- SAUER, J., 1924: Symbolik des Kirchengebäudes und seiner Ausstattung in der Auffassung der Mittelalters. Freiburg.
- SLIVKA, M., 1987: Rádové domy v štruktúre osídlenia Slovenska a v jeho politických a sociálno-ekonomických vzťahoch (so zameraním na krížovnícke rády). In: *Archaeologia historica* 12, s. 383—402.
- 1990: Svetské a cirkevné determinanty v stredovekom dopravnom systéme na východnom Slovensku. In: *Slovenská numizmatika*, v tlači.
- ŠPIRKO, J., 1937: Kostol sv. Kríža v Kežmarku. Kežmarok.
- VOJTAS, J., 1967: Z minulosti krížovníckeho prepoštvstva v Lendaku. In: *Vlastivedný zborník Spiš* 1, s. 57—87.
- WEBER, S., 1896: Geschichte der Stadt Leibitz. Kesmark.
- WIENAND, A., 1970: Der Johanniter-Orden, der Malteser-Orden. Der ritterliche Orden des hl. Johannes vom Spital zu Jerusalem. Köln.
- WILCKE, J., 1860: Geschichte des Ordens der Tempelherren II. Halle.
- WIMMER, O., 1966: Handbuch der Namen und heiligen mit einer Geschichte des christlichen Kalenders. Innsbruck—Wien—München.

Zusammenfassung

Beitrag zur Lokalisierung der Stadt Kežmarok

In dem vorliegenden Beitrag erwähnt der Autor nur kurz die Frage der Lokalisierung der Stadt Kežmarok und widmet sich vor allem der Interpretation einzelner Sakralbauten, die für die Stadtentwicklung entscheidend waren. Für den ältesten Bau hält er die St-Michaels-Kirche, die durch archäologische Grabungen nur noch fragmentarisch erfaßt wurde (Westteil des Schiffsmauerwerks und ein Teil des zugebauten Turms sowie 96 Gräber im Friedhof aus dem 12—18. Jahrhundert), weil sie durch den Aufbau der Eisenbahn im Jahre 1916 größtenteils zerstört worden war. Die Kirche mit einem typischen ritterlichen Patrozinium gehörte der Gemeinde der königlichen Grenzwärter an, die sich dort gegen den Anfang des 12. Jahrhunderts niedergelassen hatten. Die Anfänge des Aufbaus der St-Elisabeth-Kirche, die bei der archäologischen Untersuchung auf dem Hof der dortigen Burg entdeckt wurde (B. Polla 1971), datiert der Autor ans Ende des 12. Jahrhunderts und stellt sie in den Zusammenhang mit Johannitern (Konventkirche). Nach der Einwanderung der deutschen Sachsen wurde

die Kirche erneuert und ihrer beliebten Schutzheiligen Elisabeth der Ungarischen eingeweiht, und zwar in der Zeit nach dem Tatareneinfall (d. h. nach 1241), aber vor 1251, wo sie zum erstenmal urkundlich belegt wird. Unklar bleibt die heutige Pfarrkirche des Heiligen Kreuzes, deren Mauerwerkbau aus der Mitte des 13. Jahrhunderts stammt (Westteil des Schiffs- und Turmsmauerwerks). Die wurde jedoch an der Stelle einer älteren Kapelle gebaut, die urkundlich als hölzern erwähnt wird. Sie befand sich an der Stelle des „Altmarkts“ und anhand ihrer Einweihung stellt sie der Autor in Korrelationsverhältnis zur ursprünglichen Konventkirche, deren Dedikation er nicht kennt. Er erwähnt auch weitere „Kreuzherrenhäuser“ im benachbarten Lublica und Huncovce deren Ordenszugehörigkeit sowie Terrainidentifikation er weiteren Forschungen überläßt. Der Beitrag stützt sich auf die neuesten archäologischen Entdeckungen im Intravilan der Stadt und reinterpretiert teilweise die Funktion sowie die kirchlich rechtliche Stellung einzelner Sakralbauten.

Abbildungen:

Abb. 1. 1 — Situationskarte von Kežmarok mit der Bezeichnung der Straßen und Sakralbauten, 2 — Grundriß der St-Michaels-Kirche.

Abb. 2. 1, 2 — Freigelegte Grundlagen der St-Michaels-Kirche.

Abb. 3. Freigelegte Grundlagen der St-Elisabeth-Kirche mit leicht umgedrehter Altarmensa.

Abb. 4. Grundriß der St-Elisabeth-Kirche auf dem Burghof.

Autoren der Abbildungen: F. Javorský (1, 2); B. Polla (3) und M. Slivka (4).